

Evliya Çelebi'nin İzinde Silifke'den Erdemli'ye* From the Silifke to Erdemli in the footsteps Evliya Celebi

Pınar UZUN¹
Candan ÜLKÜ²

ÖZ

Türkiye’de ve hatta tüm dünyadaki en önemli seyyahlardan biri olan Evliya Çelebi, neredeyse ömrü boyunca seyahat etmiş ve bu seyahatler sonucunda elde etmiş olduğu bilgileri on ciltlik *Seyahatname* adlı eserinde toplamıştır. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti ve komşu ülkelerini gezen Evliya Çelebi, sözlü ve yazılı kaynaklardan aldığı bilgilerle, gözlem ve yorumlarını harmanlayarak yaşadığı yüzyılın tarihi, kültürü, sosyal yapısı, yaşayış biçimi ve mimarî özellikleri gibi hiçbir kaynakta eşi benzeri olmayan bilgileri kaydederek bizlere ulaşmasını sağlamıştır. *Seyahatname*’nin 9. cildinde, 21 Mayıs 1671 tarihinde hac vazifesi sebebiyle yola çıkan Evliya Çelebi’nin bu yolculuk sırasında daha önce görmeye fırsat bulamadığı Batı Anadolu topraklarını ve devamında Akdeniz kıyılarını ziyareti anlatılmıştır. Bu çalışmada Evliya Çelebi’nin seyahati bir güzergâh olarak takip edilerek, günümüzde Mersin ili sınırları içerisinde yer alan Silifke Kalesi, Ak Liman Kalesi, Kızkalesi ve çevresindeki yerleşim yerleri ile yapılar hakkında verdiği bilgiler farklı kaynaklarda verilen bilgilerle karşılaştırılarak, Evliya Çelebi’nin Mersin hakkındaki aktarımlarının doğruluğu, önemi ve eksik yanları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Evliya Çelebi, Mersin, Silifke, Erdemli*

ABSTRACT

Evliya Çelebi, who is one of the most important travelers in Turkey and even in the whole world, traveled almost throughout his life and collected the information he obtained as a result of these travels in his ten-volume work called *Seyahatname*. Evliya Çelebi, who traveled to the Ottoman Empire and neighboring countries in the 17th century, blended his observations and comments with the information he received from oral and written sources, and recorded the unique information in any source such as the history, culture, social structure, lifestyle and architectural features of the century he lived in, allowing him to reach us. Evliya Çelebi, who set out for pilgrimage on May 21, 1671, in the 9th volume of *Seyahatname*, visited the Western Anatolian lands that he had not had the opportunity to see before, and then the Mediterranean coasts. In this study by following the travel of Evliya Çelebi as a route, the information he gave about Silifke Castle, Ak Liman Castle, Kızkalesi and surrounding settlements and structures located within the borders of Mersin province today, was compared with the information given in different sources, and the accuracy, importance and incompleteness of Evliya Çelebi’s transfers about Mersin aspects are discussed.

Keywords: *Evliya Çelebi, Mersin, Silifke, Erdemli*

* Bu çalışma, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalında “Evliya Çelebi’nin İzinde Mersin: Silifke’den Erdemli’ye ” adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak yapılmıştır.

¹ Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, pinarozkanuzun@gmail.com , ORCID: 0000-0002-4318-9961

² Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, candanulku@mersin.edu.tr , ORCID: 0000-0002-6255-3394

1. GİRİŞ

Türkiye'deki ve hatta tüm dünyadaki en önemli seyyahlardan biri olan Evliya Çelebi, 17. yüzyılda, 1630-1683 yılları arasında daha çok Osmanlı'nın hâkimiyet sürdüğü topraklarda seyahat ederek on ciltlik *Seyahatname*'sini kaleme almış; yaşadığı yüzyılın tarihi, kültürü, yaşayış biçimi, idarî yapısı, sosyal yapısı, mimarî yapısı ve daha birçok konu hakkında hiçbir kaynakta eş benzeri olmayan bilgilerin bizlere ulaşmasını sağlamıştır.

Bunca eşsiz bilginin günümüze ulaşmasını sağlayan Evliya Çelebi hakkında bilinenler ise genel olarak *Seyahatname*'de yer alan kendi anlatımları ile sınırlıdır. *Seyahatname*'ye göre 10 Muharrem 1020 (25 Mart 1611) tarihinde, İstanbul'un Unkapanı semtinde doğan Evliya Çelebi'nin babası sarayın kuyumcubaşısı Derviş Mehmet Zilli Efendi'dir. Annesi ise Osmanlı vezirlerinden Melek Ahmed Paşa, Defterzade Mehmed ve İpşir Mustafa Paşa ile akrabadır. Bu nedenle Evliya Çelebi gezileri sırasında onlardan yardım almış ve onların himayelerine girmiştir (Sır, 2012: 333).

Evliya Çelebi içinde bulunduğu ortam nedeniyle iyi bir eğitim almıştır. Sıbyan mektebinde okuduktan sonra yedi yıl kadar Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'nde eğitim almış ve bir yandan da hafızlık ve musiki eğitimine devam etmiştir. 1045 (M 1635) yılında yirmi dört yaşında iken Silahdar Melek Ahmed Ağa (Paşa) tarafından IV. Murad'a takdim edilerek padişahın emriyle Enderun'a girmiş ve 1639 yılına kadar burada eğitim hayatı devam etmiştir. Enderun'da hat, musiki, tecvid ve nahiv dersleri almıştır (Dağlı, 1999: 344). IV. Murad'a musahiplik etmiş ve dört yıl kaldığı Enderun'dan kırk akçe maaşla sipahi zümresine dâhil edilerek çırağı edilmiştir (İlgürel, 1995: 529). Aynı zamanda iyi bir asker ve sporcudur. Evliya Çelebi'nin ok atmada İstanbul şampiyonu ve adına menzil taşı dikilmiş bir pehlivan olduğunun kanıtları bulunmaktadır (Tezcan, S., 2011: 32).

Yirminci yüzyılın sonlarına kadar birçok araştırmacı tarafından Evliya Çelebi'nin seyahatlerinin büyük bir kısmının ve aktardığı bilgilerin hayal ürünü olduğu düşünülmekteydi. Ancak günümüzde, birçok araştırmacı tarafından verdiği bilgiler araştırılmakta, çizdiği rotalar takip edilerek doğruluğu kanıtlanmaktadır. Ayrıca Karl Teply tarafından 1975'te yayımlanan Avusturya Devlet Arşivi'ndeki belge ile Evliya Çelebi'nin 1665 yılında Elçi Kara Mehmed Paşa'nın heyetinde Viyana'ya müezzinlik göreviyle gittiği kanıtlanmıştır. 2006 yılında Pinelopi Stathi tarafından bulunup yayınlanan Yunanca belge ise Evliya Çelebi'ye Tur-i Sina'da bulunan St. Catherine Kilisesi'nden kolay yolculuk yapabilmesi için verilen bir tavsiye mektubudur. Bunların dışında Adana Hasan Ağa Camii, Köstendil İnceli Ahmed Beg Zoğu Camii, Foça

(Hersek) Alaca Camii ve Atik Ali Camii'lerinde bulunan duvar yazıları yayımlanmıştır. Bu yazıların Evliya Çelebi'ye ait olduğu kesindir (Tezcan, 2007: 31).

Evliya Çelebi seyahatlerinin sebebini, 1040 yılında aşure gecesini (19 Ağustos 1630) gördüğü rüyaya bağlamaktadır. Rüyasında İstanbul'da Yemiş İskelesi civarında Ahi Çelebi Camii'nde kalabalık bir cemaatle birlikte Hz. Muhammed'i gördüğünü ve "Şefaata ya Resulallah" diyecek yerde, "Seyahat ya Resulallah" dediğini dile getirmektedir. Bu rüyadan sonra Evliya Çelebi, Sa'd Bin Ebi Vakkas'ın tavsiyesi ve ardından gelen nasihatleri dinleyerek yaklaşık elli yıl sürecek seyahatlerine başlamıştır.

Evliya Çelebi'nin ölüm tarihi ve yeri hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bir kısım araştırmacı onun yetmiş bir yaşlarında, 1682 yıllarına doğru İstanbul'da öldüğünü; bir kısım araştırmacı ise 1682'de Mısır'dan dönerken yolda ya da İstanbul'da öldüğünü belirtmektedir (Şavk, 2011: 15). *Seyahatname*'nin onuncu cildi eksik olup birdenbire bitmektedir. Bu sebeple de Evliya Çelebi'nin eserini bir sonuca bağlayamadan vefat ettiği tahmin edilmektedir. Evliya Çelebi'nin 1683 yılında sonuçlanan İkinci Viyana Kuşatması'nı kesin olarak bildiğini, 1685 yılı aralık ayında idam edilen Melek İbrahim Paşa'dan "rahmetu'llahi aleyh" diyerek söz ettiğini ve 1687 yılında St. Stephan Katedrali'nin çan kulesindeki tacın değiştirildiğinden haberdar olduğunu belirten Nuran Tezcan'a (Tezcan, N., Kaynaklara Göre, 2019: 23) dayanarak Evliya Çelebi'nin 1687'den önce ölmediğine kesin gözüyle bakılabilir.

Evliya Çelebi'nin seyahatleri 1630'lu yıllarda İstanbul'dan başlamış ve 1683-1684 yılları arasında Mısır'da sona ermiştir. Son yolculuğu olan Nil seyahatinden sonra Kahire'ye yerleşmiş ve seyahatlerini orada kitap haline getirmiştir. Eser, Mısır'da Emir Özbek Bey ailesine kalmıştır ve aile *Seyahatname*'yi I. Mahmud'un Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa'ya 1742 yılında hediye olarak göndermiştir. Hacı Beşir Ağa eseri Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne koymuş ve kopyalarını çıkarttırmıştır (Tezcan, 1814'ten, 2019: 84).

Evliya Çelebi yaptığı yolculukları *Seyahatname*'sinde oldukça düzenli bir biçimde anlatmıştır. Dankoff'un belirttiği üzere *Seyahatname*, Osmanlı'nın iki ana kenti İstanbul ile Kahire arasında kurgulanmıştır (Dankoff, 2002: 492). Evliya Çelebi ilk olarak doğup büyüdüğü şehir olan İstanbul'u yazmaya başlamış, daha sonra Osmanlı Devleti ve onun komşu ülkelerine yapmış olduğu seyahatleri aktarmıştır. Son cildinde de ömrünün son yıllarını geçirdiği Kahire'yi anlatmıştır.

Tüm ciltlerin hem tek tek hem de on cildi kapsayacak şekilde bütünleştiği ve eserde düşünülmüş, tutarlı bir kurgu olduğu yüzeysel bir okumayla dahi fark edilmektedir (Tezcan,

2016: 37).

Toplam on ciltlik *Seyahatname* yaklaşık 6500 sayfalık el yazmasından oluşmaktadır. On cildin genel olarak içerdiği bölgeler ve yaklaşık yazım tarihleri şu şekildedir:

- I. Cilt: İstanbul ve civarı (1630)
- II. Cilt: Bursa, Karadeniz, Azerbaycan, Gürcistan ve Doğu Anadolu (1640)
- III. Cilt: Orta Anadolu, Suriye, Filistin, Balkanlar (1648)
- IV. Cilt: Doğu ve Güneydoğu Anadolu, İran (1655)
- V. Cilt: Balkanlar ve Trakya (1657)
- VI. Cilt: Sırbistan, Macaristan ve Romanya (1663-1664)
- VII. Cilt: Almanya (Avusturya), Macaristan, Kırım, Dağıstan, Kafkasya (1664)
- VIII. Cilt: Kırım, Yunanistan ve Arnavutluk (1667-1670)
- IX. Cilt: Hac yolculuğu (1671)
- X. Cilt: Mısır (1672)

Bilgi hazinesi diyebileceğimiz nitelikteki *Seyahatname*'ye yakın tarihe kadar ön yargı ile yaklaşılmıştır. Ancak günümüzde değerinin anlaşılmasına başlanması nedeniyle eser her geçen gün artan sayıda araştırmaya kaynaklık etmektedir. Evliya Çelebi sadece gördüklerini değil, duyduklarını, hayal gücünü, görgü tanıklarından öğrendiklerini ve kaynak kitaplardan edindiği bilgileri de aktarmıştır. Bunların dışında yaşadığı dönemin sosyal yapısı, kültürü, etnik yapısı, kılık kıyafeti, dili gibi bilgilere de yer vermiştir. Alman Doğu bilimci Franz Taeschner'in, "Bu eser insanın başka bir yerde bulamayacağı çok çeşitli ve değişik alanlar için bilgiler içeren tek ve çok kıymetli bir hazinedir. Evliya bunları ikinci elden de anlatsa bu bizim için çok kıymetlidir (Aktaran Tezcan, N., Seyyahın, 2019: 12)..." sözleriyle dikkat çektiği üzere, *Seyahatname* 17. yüzyıl üzerine bizlere eşsiz bilgiler vererek zamanının panoramasını gözler önüne sermektedir.

2. EVLİYA ÇELEBİ VE SEYAHATNAME

Çalışma kapsamında Evliya Çelebi ve *Seyahatname* hakkında yapılan temel çalışmalar ve Evliya Çelebi'nin kullandığı seyahat güzergâhı, aktardığı yapı ve kentler hakkındaki literatür incelenmiştir. İncelenen bu literatür kapsamında *Seyahatname*'nin ilk defa Joseph von Hammer-Purgstall tarafından 1814 yılında "*Türkçe Bir Seyahatnamenin İlginç Bulunuşu*" başlıklı makale ile bilim dünyasına topografik, etnografik, tarihsel ve filolojik kayıtlar içeren bir hazine olarak tanıtıldığı görülmüştür (Hammer, 1814). Evliya Çelebi'nin ve *Seyahatname*'nin araştırılması ve anlaşılması bu çalışmadan sonra başlamıştır.

Cavit Baysun, 1947’de İslam Ansiklopedisi’ne “*Evliya Çelebi*” maddesini yazmış ve bu maddede eserin içeriği ile Evliya Çelebi’nin hayatı hakkında kapsamlı bilgiler ortaya koymuştur (Baysun, 1947).

Karl Teply, “*Evliya Çelebi in Wien*” adlı çalışmasında Evliya Çelebi’nin hayal olduğu düşünülen 1665 yılındaki Viyana yolculuğu ile ilgili Avusturya Devlet Arşivi’nde bulunan belgeyi yayımlayarak gerçekten Elçi Kara Mehmed Paşa’nın heyetinde Viyana’ya gittiğini kanıtlamıştır (Teply, 1975).

İlk baskısı Yapı Kredi Yayınları tarafından 1996’da yapılan *Seyahatname*’nin tüm ciltlerinin güvenilir tam metin yayını sayesinde ise *Seyahatname*’ye geniş bir erişim olanağı sağlanmıştır (*Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 1-10. Cilt). 2003-2011 yılları arasında ise yine aynı yayınevi tarafından *Seyahatname* günümüz Türkçesiyle yayımlanmıştır (*Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 1-10. Cilt).

UNESCO tarafından doğumunun 400. yılı olması nedeniyle 2011 yılı Evliya Çelebi yılı ilan edilmiş; yurt içinde ve dışında konferans, sempozyum ve sergiler düzenlenmiştir. Bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanan “*Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi*” (Tezcan, N. ve Tezcan, S. (Ed.), 2011) kitabında yer alan makaleler Evliya Çelebi ve *Seyahatname* hakkında çok yönlü bilgiler içermektedir.

Nuran Tezcan’ın 2018 yılında Yapı Kredi Yayınları’ndan çıkan, farklı dergi ve kitaplarda yayımlanan makalelerini bir araya topladığı “*Seyyahın Kitabı: Evliya Çelebi Üzerine Makaleler*” isimli kitabı, *Seyahatname*’nin bulunuşundan Evliya Çelebi’nin doğum ve ölüm tarihlerinin tespit edilmesine kadar birçok makale içermektedir (Tezcan, N., 2019).

Çalışma bölgemize yakın coğrafyalarda yapılan araştırmalar da literatür kapsamında incelenmiştir. Bunlardan Candan Ülkü, “*Evliya Çelebi ile Anamur’dan Adana’ya*” başlıklı 2002 yılında hazırladığı çalışmasında *Seyahatname*’de yer alan, Anamur ile Adana arasındaki bilgileri incelemiştir (Ülkü, 2002). Bu çalışmada güzergâh üzerinde yer alan Ak Liman Kalesi’nin yeri yanlış tespit edilerek Akkale şeklinde aktarılmıştır.

Ejder Okumuş’un 2011 yılında yayımlanan “*Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde Mersin*” başlıklı çalışmasında yine *Seyahatname*’de Mersin hakkında yer alan bilgiler verilmiştir (Okumuş, 2011). Ancak bu çalışma *Seyahatname*’de bulunan bilgilerin tarihsel gerçekliğini konu edinmemiştir.

Son yıllarda Evliya Çelebi ile ilgili yapılan tez çalışmaları da artış göstermektedir. Bu konuda birçok tez çalışması olmasına rağmen *Seyahatname*’de yer alan güzergâhların takip edilerek kentlerin araştırıldığı bazı çalışmalar konu kapsamında incelenmiştir.

Osman Nuri Akbulut, “*Evliya Çelebi’ye Göre Güneybatı Anadolu (Aydın, Denizli, Muğla)*” başlıklı 2008 yılında hazırladığı tez çalışmasında, Evliya Çelebi’nin belirtilen yerler hakkında verdiği bilgileri incelemiştir (Akbulut, 2008).

Sibel Küçüktağ, 2013 yılında hazırladığı “*Evliya Çelebi Seyahatnamesi’ne Göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Bazı Kaleler ve Diğer Kaynaklarla Mukayeseli İncelenmesi*” başlıklı tez çalışmasında, Evliya Çelebi’nin konu kapsamında ele alınan kalelerle ilgili verdiği bilgilerin doğruluğunu araştırmıştır (Küçüktağ, 2013).

Bu çalışma, Seyit Ali Kahraman tarafından hazırlanan ve Yapı Kredi Yayınları’ndan basılan *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*’nin dokuzuncu kitabının birinci cildi temel alınarak hazırlanmıştır. *Seyahatname*’de yer alan Silifke-Erdemli arasındaki Silifke Kalesi, Ak Liman Kalesi, Ağaz Köyü, Tirsendi Köyü, Kara Görgüs Kalesi (Kızkalesi-Korykos) ve Erdemoğlu Köyü güzergâhı takip edilmiştir.

2.1. Silifke ve Silifke Kalesi

Evliya Çelebi, Silifke Kalesi için “Eski zamanda Takyanus yapısıdır. Sonra Kıbrıs Adası Venedik kâfirinin olmakla bunu da Venedik tasarruf etmekte idi. 879 (M 1474) tarihinde Serdar Gedik Ahmed Paşa eliyle Sultan Bayezid-i Veli fethidir. Büyük savaşlarla fethedildiği tarih kitaplarında ayrıntılı olarak yazmıştır (Çelebi, 2011: 343).” şeklinde bilgi verir.

Silifke, MÖ 300 yıllarında Büyük İskender’in generallerinden I. Selevkos Nikator tarafından Seleucia adıyla kurulmuş olmakla birlikte sırasıyla Roma, Bizans, Ermeni, Saint Jean Şövalyeleri, Karamanoğlu ve Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Çelik, Silifke, 2009: 200-201). Silifke Kalesi’nin bulunduğu yer ise Tunç Çağı’ndan itibaren kullanılmakla birlikte, kale bugünkü durumuyla Orta Çağ yapısıdır. Silifke Kalesi, MS 7. yüzyılda Bizanslılar tarafından Kilikya kıyılarını Müslüman Araplardan korumak amacıyla yaptırılan bir dizi kale içinde yer almaktadır (Sözlü, 2016: 527). Daha sonra kale bir süre Ermeniler tarafından kullanılmış, Haçlılar döneminde Rodos Şövalyeleri’ne devredilmiştir. Ardından Karamanlıların hâkimiyetine geçen kale, Gedik Ahmet Paşa tarafından 1474 yılında alınarak Osmanlı egemenliğine geçmiştir.

Evliya Çelebi kalenin idarî yapısıyla ilgili bazen Kıbrıs eyaleti olduğunu ama hâlâ Adana Eyaleti’nde Silifke Sancağı Paşası’nın tahtı olduğunu söyler. Evliya Çelebi’nin belirttiği gibi Silifke Sancağı farklı zamanlarda Kıbrıs ve Adana eyaletlerine bağlanmış olmakla birlikte bunların dışında Karaman eyaletine de bağlanmıştır (Çelik, İçel, 2009: 452).

Seyahatname’de Silifke’de yetmiş adet asi köyün olduğu belirtilmiştir (Çelebi, 2011:

343). 1584 yılının tahrir defterleri verilerine göre yüz dört tane köy olduğu bilinmektedir (Aktaran Çelik, 1994: 153). Ancak Silifke’de yerleşik hayata tam olarak geçilmemesi nedeniyle sayılarda değişiklik olması olağan görülebilmektedir.

Evliya Çelebi kalenin yapısı için; “... yalçın kayalı ve bir tarafı topraklı yüksek tepe üzerinde havalesiz, sağlam ve dayanıklı bir kaledir ve badem şekilli şeddadi taş yapıdır. Dört tarafı 1.300 adım küçük kaledir ve 23 kuledir. Kibleye nazır bir kapısı vardır, içinde 60 toprak örtülü hanesi vardır. Asla hendeği yoktur, zira yalçın dağ üzere inşa olunmuştur.” der (Çelebi, 2011: 344). Evliya Çelebi’nin belirttiği gibi Silifke Kalesi, Silifke’ye hâkim 185 m yükseklikte bir tepenin üstüne inşa edilmiştir [Resim 1]. Kalenin surları 700 m uzunluğundadır (Aykaç, 2018: 309). Bu da her adımı yarım metre olarak düşündüğümüzde Evliya Çelebi’nin 1.300 adım olarak belirttiği uzunluğa yaklaşık bir uzunluktur. Ancak kalenin kazılar sonucunda on altı adet burcu olduğu tespit edilmiştir (Boran, Sözlü ve Aykaç, 2019: 81). Kalenin kapısının girişi doğu cepheden olup kuzey-güney doğrultusundadır (Aykaç, 2018: 27). Kale içerisinde kaç hane olduğu kesin olarak tespit edilememiştir. Kalenin tüm çevresinde ise Evliya Çelebi’nin belirttiğinin aksine kuru hendek bulunmaktadır.

Resim 1. Silifke Kalesi Güneydoğu Cepheden Görünüm

Evliya Çelebi şöyle devam eder: “İçinde bir camii var, Sultan Bayezid Han’ındır. Dizdar ve neferler burada otururlar... Ve (—) adet mihraptır. Üçü camidir, gerisi mescitlerdir. Çarşı içinde eski yapı Sultan Alâeddin Camii, eski tarz bir alçak minareli camidir. Kâfir işgal ettiğinde minaresini yıkmıştır. Fetihden sonra minaresi alçak yapılmıştır. Ramazan Ağa Mescidi, Urup Mahallesi Mescidi ve Bozkır Mescidi, bildiklerimiz bunlardır” (Çelebi, 2011: 344).

Kalenin içinde yer alan caminin varlığı Silifke Kalesi kazıları yapılmadan önce

bilinmemekteydi. 2012 yılı kazılarında (Boran, Karaca, Mutlu, Erdal ve Sözlü, 2014: 140-154) ortaya çıkarılan cami ile birlikte *Seyahatname*'nin önemi bir kez daha kanıtlanmıştır. Ancak cami Evliya Çelebi'nin belirttiğinin aksine Osmanlı değil Karamanoğulları yapısıdır (Aykaç, 2018: 15). Fetihten sonra fethedilen yere cami ya da mescit yapma geleneğine uyularak yapılan Silifke Kalesi'ndeki yerleşim dokusu kalenin ortasında yer alan caminin etrafında şekillenmiştir (Boran, Sözlü ve Aykaç, 2019: 81). Evliya Çelebi şehir merkezinde yer alan Sultan Alaeddin Camii ile ilgili ayrıntılı bilgi vermemiştir. Ancak caminin Karamanoğlu Alaeddin Bey tarafından yaptırıldığı bilinmektedir (Özbek, 1995: 199). Bunlar dışında Silifke'de bulunan diğer cami ve mescitlerin hangileri olduğu bilinmemektedir.

Evliya Çelebi, Silifke'de bir hamam, iki han ve elli kadar dükkân olduğunu söyler. Verdiği sayılar Hasgül'ün çalışmasında yer alan 1870 yılına ait *Adana Vilayeti Salnamesi*'ndeki sayılar ile bire bir aynıdır (Aktaran Hasgül, 2016: 212-230-232).

“Bu şehirde limon, turunç, incir, nar ve elma yetişir. Halkı gayet fakirdir. Bu şehrin köprüsü Takyanus yapısıdır, on yedi gözdür derler, büyük bir köprüdür. Meşhur köprülerden biri de budur. Bu köprü'nün mahkeme tarafı başında kale kapısı (—) (—) (—) ederler. Köprübaşında bir bâcdar odası var, orada bâc alınır” (Çelebi, 2011: 344).

Evliya Çelebi'nin belirttiği gibi bölgede narenciye, incir ve nar gibi ürünler yetişmektedir (Solak, 2008: 217-251). Silifke Köprüsü ise MS 77-78'de Roma İmparatoru L. Octavius Memor döneminde inşa edilmiştir. Köprü, 1875 yılında yeniden inşa edilmiştir [Resim 2]. Köprü on yedi değil yedi gözlüdür ve nehir yatağının bu kadar uzun bir köprü kuruluşuna imkân verecek genişlikte olması düşündürücüdür (Yeşilbaş, 2016: 96).

Resim 2. Silifke Taş Köprü

2.2. Ak Liman Kalesi

Evliya Çelebi Silifke'den ayrıldıktan sonra batı tarafına dört saat güzel yollar ile ilerleyerek Ak Liman Kalesi'ne ulaşır ve kale ile ilgili şu bilgileri verir: “Daha önce Venedik kalesidir. Karamanoğulları fethedip yıkmışlardır. Daha sonra (—) tarihinde Kıbrıs fatihi II. Selim zamanında gelip geçmek için insanlara gerekli olduğundan Lala Mustafa Paşa tamir etmiştir. Hâlâ Silifke paşasının hâssıdır. Voyvodası hâkimdir ve nahiye naibi hükmeder. Büyük gümrüktür” (Çelebi, 2011: 345).

Kalenin Osmanlı'dan önceki dönemlere ait bilgilerine ulaşılamamıştır ancak Piri Reis'in 932 (M 1525) yılında kaleme aldığı *Kitabı Bahriye*'de belirttiğine göre, harap bir kale mevcuttur (Reis, 2002: 562). Kıbrıs'ın fethinden sonra ise Ak Liman'ın önemi artmasından ve Silifke Kalesi'nin limana uzak olmasından dolayı 1571 yılında limanı koruması için bir kale inşa edilmesi kararı alınmıştır (Çelik, 1994: 339). 1572 yılında kalenin inşası tamamlanmış, 1573'te varoş ve kule inşası yapılmış, 1574'te ise tüm çalışmalar tamamlanmıştır (Çelik, 1999: 116). Bazı yabancı seyyahlar yapmış oldukları gezilerde Ak Liman'dan Ağa Limanı olarak bahsetmişler ancak kalenin tarihi ile ilgili bilgi vermemişlerdir³.

Resim 3. Ak Liman Kalesi Genel Görünüm

³ bkz. Beaufort, 1817: 212., Heberdey ve Wilhelm, 1896: 99.

Seyahatname'de Ak Liman ile ilgili kalenin deniz kıyısında, tepe üzerinde dört köşe taş yapı olduğu [Resim 3]; içinde 200 küçük evden oluşan bir mahallesi, bir camisi, bir hamamı, kırk dükkânı ve deniz kıyısında mahzenleri olduğu belirtilmektedir. Silifke halkının mallarını burada sattıkları için limana muhtaç olduğunu ifade eden Evliya Çelebi, Ak Liman'ın Silifke'den daha mamûr bir şehir olduğunu ve Kıbrıs'ın iskelesi olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca limanın rüzgârlardan emin ve kırk-elli parça gemilik iskelesi olduğunu ifade etmiştir (Çelebi, 2011: 345).

Kıbrıs'ın iskelesi konumundaki Ak Liman kısa sürede gelişmiş; kervansaray, mahzen ve dükkânlar inşa edilmiş; kırk elli gemiyi aynı anda muhafaza eden bir liman seviyesine ulaşmış [Resim 4] ve Silifke şehrini geçmiştir (Çelik, 1999: 116). Faroqhi'nin mühimme defterlerine dayanarak verdiği bilgiye göre de Silifke çarşısına ek olarak Ak Liman'da dükkân ve depo yaptırılmıştır (Faroqhi, 2000: 107). Günümüzde Ak Liman'da herhangi bir kazı çalışması yapılmadığından ev, dükkân, mahzen gibi unsurların varlığı bilinmemektedir. Ancak kale askerî bir alanda yer alması nedeniyle fazla tahribata uğramamıştır. Kazı çalışması yapıldığı takdirde birçok unsurun gün yüzüne çıkacağı aşikârdır.

Resim 4. Ak Liman Kalesi'nden Limanın Görünüşü

Evliya Çelebi, Ak Liman'a kâfir kalyonlarının baskın yaptığını ancak cesur halkının kâfirleri perişan ettiğini ifade etmektedir (Çelebi, 2011: 345). 17. yüzyılda Doğu Akdeniz boyunca Kıbrıs ve Güney Anadolu sahillerinde ticaret ve hacı gemilerine ve bazen de kıyı kesimlerine korsan saldırıları gerçekleştirilmekteydi. "Kıbrıs ve Mısır'ın iskelesi" şeklinde nitelendirilen Ak Liman'ın, zamanının önemli limanlarından biri olduğu için birçok korsan

saldırısına maruz kaldığı bilinmektedir (Acıpınar, 2017: 189) [Resim 5].

Resim 5. Ak Liman'ın Yağmalanmasını Gösteren Minyatür, 1597-1616, Erasmo Magno Da VELLETRİ
(Kaynak: 14 Ekim 2021 tarihinde <http://www.istitutodatini.it/biblio/images/it/riccard/1978/dida/252v.htm>
adresinden alınmıştır.)

Ak Liman hakkında verdiği bilgilerden sonra Evliya Çelebi, Kıbrıs'a gitmek üzere Kıbrıs Kadısı İbrahim Efendi ile birlikte kiraladıkları firkate ile denize açılırlar ve korsan saldırısına uğradıkları için Kıbrıs'a gidemedi Ak Liman'a geri dönerler.

Ak Liman'dan Silifke Kalesi'ne dönen Evliya Çelebi, bir gece burada konakladıktan sonra Göksu kenarından taşlık ve çayırılık yerleri sekiz saatte geçerek Ağaz Köyü'ne ulaşmıştır. Köyde bulunduğu sırada konuk olduğu eve suhteler (medrese öğrencileri) baskın yapmış ve Evliya Çelebi ile yanındakiler de hane halkına yardım edip çatışmaya girmişlerdir (Çelebi, 2011: 348). Kıbrıs yeniçerileri, Ak Liman ve başka nahiyelerden gelen üç yüz yirmi adamın koruyup kollaması ile yanındaki tüccarlarla yeniden yola çıkıp, yaya olarak taşlık yolları geçip altı saatte deniz kıyısından giderek bir dağ başında olduğunu söylediği Tirsendi Köyü'ne gelmiştir. Bu köyden kuzeyinin Karataş kazası olduğunu belirten Evliya Çelebi, burada on bin eli tüfekli suhte askerinin olduğunu ve bunlardan iki yüzünün 50 kuruş yol hakkıyla kendilerine kılavuz olduğunu söylemektedir. Dört saat korkunç boğazlar, dağlar, dereler, sarp ve uçurum yolları geçerek seyahat ettikten sonra Kuruçay Nehri'ni atla geçtiğini belirtmektedir. Bir saat deniz kıyısında kumsal yerlerden ilerledikten sonra Lena Beli'ne geldiklerini, burada kaya parçalarından hizmetçilerin çizmelerinin parçalandığını belirtmiştir. Lena Beli'nden aşağı inip

deniz kenarından nice harap köyleri, nice taş viran binaları ve nice su kemerlerini seyrederek sekiz saatte Kara Görgüs Kalesi'ne ulaşmıştır (Çelebi, 2011: 349).

Evliya Çelebi'nin Silifke Kalesi'nden Göksu Nehri'ni takip ederek 8 saatte ulaştığını söylediği Ağaz Köyü'nün neresi olduğu belirlenememiş olup, günümüzde Göksu Nehri'ne yakın aynı doğrultuda yer alan Atayurt civarı olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu köy kaleye iki saat mesafededir ve bu doğrultuda sekiz saat ilerlemek Akdeniz'e ulaşıldığı için mümkün değildir. Yine buradan deniz kıyısını takip ederek altı saatte ulaştığını söylediği Tirsendi Köyü de günümüzde mevcut değildir. Konum olarak günümüzde Susanoğlu'nun kuzey civarı olduğu düşünülebilir. Ancak yine buraya varış süresi iki-üç saattir. Deniz kıyısından ilerlerken daha sonra dağ başında olarak nitelendirdiği köye gitmesi de mantıksız görünmektedir.

Bu köyden sonra korkunç boğazlar ve dağlardan geçerek günümüzde Narlıkuyu civarında bulunan Kuruçay Nehri'ne ulaştığını belirten Evliya Çelebi'nin, deniz kıyısındaki düz yollardan ulaşılacak bir konuma bu dağlık yoldan gittiğini söylemesi düşündürücüdür. Ayrıca Narlıkuyu'ya 2 km mesafede bulunan Cennet-Cehennem obruklarından da hiç bahsetmemektedir. Evliya Çelebi'nin, Silifke Kalesi'nden Narlıkuyu civarındaki Kuruçay nehrine toplamda on sekiz saatte ulaştığı anlaşılmaktadır. Belirttiği mesafe yaklaşık 25-30 km civarında olup, dört-beş saatlik yürüme mesafesindedir. Yine Kuruçay nehrinden deniz kıyısını takip ederek yoluna devam ettiği anlaşılan Evliya Çelebi, bunun aksine yolun kuzey tarafında bulunan dağlık geçitlerden ilerlediğini söylemektedir. Narlıkuyu ile Kızkalesi arasındaki 4 km'lik mesafeyi ise toplamda dokuz saatte geçtiğini dile getirmektedir.

2.3. Kara Görgüs (Korykos/Kızkalesi) Kalesi

Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde, günümüzde Kızkalesi olarak adlandırılan Korykos antik kenti ve kalesinden, Kara Görgüs [Resim 6] olarak bahsetmektedir. Silifke Sancağı'nda Karataş kazası sınırında Türkmen sahili olarak belirttiği Kara Görgüs'ün büyüklüğünü anlatabilmek için Mısır, Bağdat gibi zamanının büyük şehirlerine benzediğini şöyle dile getirmiştir:

“Bu şehir deniz kıyısında büyük bir şehir imiş ki ne Mısır, ne Bağdat, ne Eski Kırım ve ne Ahlât şehirlerine benzer bir büyük şehir imiş. Eğer gezip gördüğümüz derece özelliklerini yazsak bir deve yükü kitap olup okuyan bıkar usanır. Gerçekten bir viran şehrin anlatılmasında tat yoktur. Ama dünya fani olup ‘Mülk benimdir’ diye böyle bina edenlere nasihat olsun diye kalemimizi dile getirip birkaç söz ettik. Ve ‘(Onun zatından başka) her şey helak olucudur’ [Kur’ân, Kasas, 88] âyetini dile getirip dünyadan el çekmeye bel bağladık” (Çelebi, 2011: 349).

Resim 6. Korykos Kara Kalesi ve Antik Liman

Kara Görgüs ile ilgili benzer ifadeler Herzfeld ve Guyer tarafından da dile getirilmiştir: “Tüm bu yıkık şehirlerin arasında Korykos en büyüğü ve en önemlisidir; Silifke ve Lamas (Limonlu) arasında sayısız lahit ve kaya mezarları, birkaç büyük kilise, bir kara ve bir deniz kalesi, şehrin yüzyıllardır ne kadar önemli bir topluluk olduğunu bugün hala göstermektedir” (Herzfeld ve Guyer, 1930: 90). Günümüzde dahi Kızkalesi’nden geçen herkesin şehrin büyüklüğü konusunda Evliya Çelebi ile aynı görüşü paylaşacağı aşikârdır.

Seyahatname’de kalenin 256 (M 869-870) tarihinde Abbasi Halifesi Memun tarafından yedi ay dövülerek zorla İspanya elinden alındığı belirtilmektedir (Çelebi, 2011: 349). Kara Görgüs 7. yüzyıl sonlarında Arap hâkimiyetine girmiş ancak daha sonra Bizans, Ermeni ve Kıbrıs krallıkları kaleyi ele geçirmiştir. Kale 1448 yılında Karamanoğlu II. İbrahim tarafından fethedilmiş ve 1473-1474 tarihinde Osmanlıların egemenliğine girerek zamanla önemini kaybetmiştir (Kerem, 2009: 136).

Evliya Çelebi Kara Görgüs’te yedi yüzden fazla cami, nice bin medrese, han, hamam, mescit, tekke gibi yapıların olduğunu belirtmektedir (Çelebi, 2011: 350). Evliya Çelebi’nin bahsettiği yapılar hakkında bir bilgiye ulaşılammış olmakla birlikte bu yapıların binlerce olması mümkün görülmemektedir. 13. yüzyıldan itibaren bölgeye Türkmen aşiretlerinin yerleşmesi sağlanmış olsa da (Aydın, 2013: 31) bu aşiretlerin konar-göçer olması ve bölgede güçlü bir siyasî yönetim olmaması nedeniyle antik kentteki mevcut yapı kalıntıları Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerine⁴ ait kalıntılardır. Bunlarda, Türk-İslam yerleşim dokusu

⁴ bkz. Korykos (Kızkalesi) Yüzey Araştırmaları 2004-2009.

bulunmamaktadır.

Evliya Çelebi, ayrıca kentte birçok kilise ve manastır olduğunu ve kâfir kalyonlarının şehrin limanında yatıp bu bölgeyi ziyaret ettiklerini söylemektedir (Çelebi, 2011: 350). Bölgede Hıristiyan hac merkezi Ayatekla Bazilikası'nın bulunması buraya her dönemde Hıristiyanların ilgi göstermelerini sağlamıştır (Bakar ve Demir, 2013: 741).

Evliya Çelebi, cami olarak kullanıldığını belirttiği manastırın yolunun iki bin adım boyunda geniş beyaz mermer kaldırımlı olduğunu, iki tarafında yine beyaz mermerden asma çardağı ve sütunların üzerinde kemerler bulunduğunu ifade etmektedir (Çelebi, 2011: 350). Kentte kiliselerin tören yolunun güney tarafına art arda yapıldığı (Kerem, 2009: 139) ayrıca sütunlu bir caddenin mevcut olduğu bilinmekle birlikte ağır tahribat nedeniyle günümüzde mimarî öğelerin çoğunluğu orijinal yerlerinde bulunmamaktadır (Aşkın, Korykos, 2012: 293).

Evliya Çelebi şehrin çok büyük olduğunu ve çok fazla sayıda eseri bulunduğunu; şehrin boyunun doğudan batıya deniz kıyısından iki saat, eninin ise saatlik yürüme mesafesinde olduğunu belirtmektedir (Çelebi, 2011: 350). Kentin uzunluğunun doğudan batıya 1250 m, yüz ölçümünün ise 550.000 m² (Aşkın, Dağlık Kilikia, 2012: 12-13) olduğu düşünülürse verdiği bilgiler abartılıdır. Evliya Çelebi'nin Görgüs'ten sonra bulunan Elaiussa Sebaste antik kentinden ayrıca bahsetmemesi bu kentin de Kara Görgüs'e dâhil olduğunu düşünmüş olabileceği izlenimini yaratmaktadır. Şehrin batısında ise kıyıda bir kurşun menzili uzakta, büyüklüğü malum olmayan, sağlam ama küçük, eski bir kale olduğunu söyler (Çelebi, 2011: 350) ve ayrıntılı bilgi vermeyerek kaleye bizzat gitmediğini anlamamızı sağlar. Bu kalenin ise deniz kalesi olduğu malumdur.

Evliya Çelebi kentin sekiz rüzgârdan emin, Girit Adası'ndaki Suda Limanı ve İstanbul Boğazı'na benzer büyüklükte bir limanı olduğunu ancak kâfir yatağı ve harap vaziyette olduğunu belirtmektedir (Çelebi, 2011: 350-351). Görgüs Limanı'nın 1555 yılı tahririnde gümrük gelirine sahip olduğu görülmekle birlikte (Çelik, 1994: 339), Piri Reis (2002: 561) de Görgüs için "Kale önündeki limanın iki tarafı harap binalardır." diyerek limanın durumunun kötü olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Kıbrıs'ın fethinden sonra fonksiyonu artan Ak Liman karşısında Görgüs Limanı geri planda kalmıştır (Köse, 2013: 304).

Evliya Çelebi, Kara Görgüs'ten doğuya iki saat gittiğini ve halen beyaz mermer sandukalar gördüğünü ancak bahtsız Türkmen kavminin mal olduğu düşüncesiyle sandukaların kapaklarını açtığını ifade etmektedir. Ayrıca doğuya iki gün gittikleri halde hâlâ yapı kalıntısı ve su kemerlerinden geçemediklerini söyler (Çelebi, 2011: 351). Evliya Çelebi'nin belirttiği bölge, sahil boyunca doğu-batı istikametinde uzanan Korykos ve Elaiussa Sebaste kentlerinin

nekropolü ve bu kentler arasında bulunan su dağıtım sistemine ait su kemerleridir. Burada dikkat çeken nokta, Korykos ile Elaiussa Sebaste kentleri arasında Evliya Çelebi'nin yol güzergâhı üzerinde bulunan ve 1312 yılında inşa edilen (Selçuk, 2014: 201) Paşa Türbesi'nden hiç bahsetmemesidir. Ayrıca Evliya Çelebi'nin burada çok fazla yapı kalıntısı olduğunu anlatabilmek için yol süresini olması gerekenden daha uzun söylediği görülmektedir.

Buradan da doğuya dört saat ilerleyince irem deresi gibi bir dere içinde büyük yapılar olduğunu söylemektedir. Betimlediği derenin Limonlu Çayı olduğu söylenebilir. Dere civarında kırk evli göçer Türkmenlerin yaşadığını belirten Evliya Çelebi, yola devam eder ve yaz kış soğuk suyu olan bir nehirden atla geçtiğini belirtir. Bu nehrin günümüzde Kocahasanlı civarındaki küçük akarsu kollarından biri olduğu düşünülebilir. Daha sonra Evliya Çelebi bir saat pamuk gibi yolları ağaç gölgesinde ilerledikten sonra Alata Nehri'ne gelmekte ve bunu da atla geçtikten sonra Türkmen köyü olduğunu belirttiği Erdemoğlu Köyü'ne ulaşmaktadır (Çelebi, 2011: 351). Alata Nehri olarak belirttiği akarsu günümüzde de Alata Çayı veya Sorgun Çayı olarak bilinmekte olup Erdemli ilçesinin merkezindedir. Ayrıca Evliya Çelebi'nin Erdemoğlu Köyü olarak belirttiği yerleşim yerinin konumunun günümüzdeki Erdemli ilçesinin konumuyla aynı olduğu görülmektedir.

2.4. Güzergâh

Evliya Çelebi'nin bir bilgi hazinesi olan *Seyahatname*'sini incelediğimizde bizlere birçok farklı konuda bilgi aktardığı görülmektedir. Bunlardan biri de geçtiği coğrafyalardaki yer adları ve kullandığı yollardır. Her ne kadar bu muazzam çalışmasında, az nüfuslu bölgeler yerine dikkatini yoğun nüfuslu yerleri kayıt altına alma üzerine yoğunlaştırdığı genel kabul olsa da (Finkel, 2012: 270) yaşadığı yüzyılda genel olarak Türkmen köylerinin bulunduğu bu bölge hakkında verdiği bilgiler eşsizdir.

Evliya Çelebi'nin Mersin civarından geçerken belki de en çok şikâyet ettiği konu yürünmeyecek hâlde olan yollardır. Mersin yer aldığı coğrafyadan dolayı yüksek, engebeli ve kayalık bir araziye sahiptir. Eski çağlarda Dağlık Kilikya olarak adlandırılan bu bölge hakkında Strabon, kıyısının dar olduğunu ve düzlük toprağının bulunmadığını kaydetmiştir (Strabon, 2000: 251). Böyle bir coğrafyada at üstünde veya yaya olarak yolculuk yapmanın zor olduğunu düşünürsek Evliya Çelebi şikâyet etmekte haklıdır.

Kilikya bölgesinin doğasına uygun olarak kıyıda dağlara doğru kuzey ve güney yönlerinde, bazen nehirler boyunca, bazen de sahile paralel olarak uzanan doğal yollar ortaya çıkmış ve Suriye ile Anadolu arasındaki ticaret nedeniyle de bölgedeki yollar zamanla

gelişmiştir (Hild ve Hellenkemper 1990: 128). MS 72 yılında Vespasianus tarafından Roma İmparatorluğu'na bağlı Kilikya eyaletinin kurulmasıyla birlikte bölgede yol yapımı en çok önem verilen inşa faaliyetlerinden biri olmuştur (Sayar, Siewert, ve Taeuber, 1993: 146). Bu inşa faaliyetleri kapsamında sokaklar, sütunlu caddeler, köprüler ve geçitler yapılmıştır (Hild ve Hellenkemper, 1990: 128).

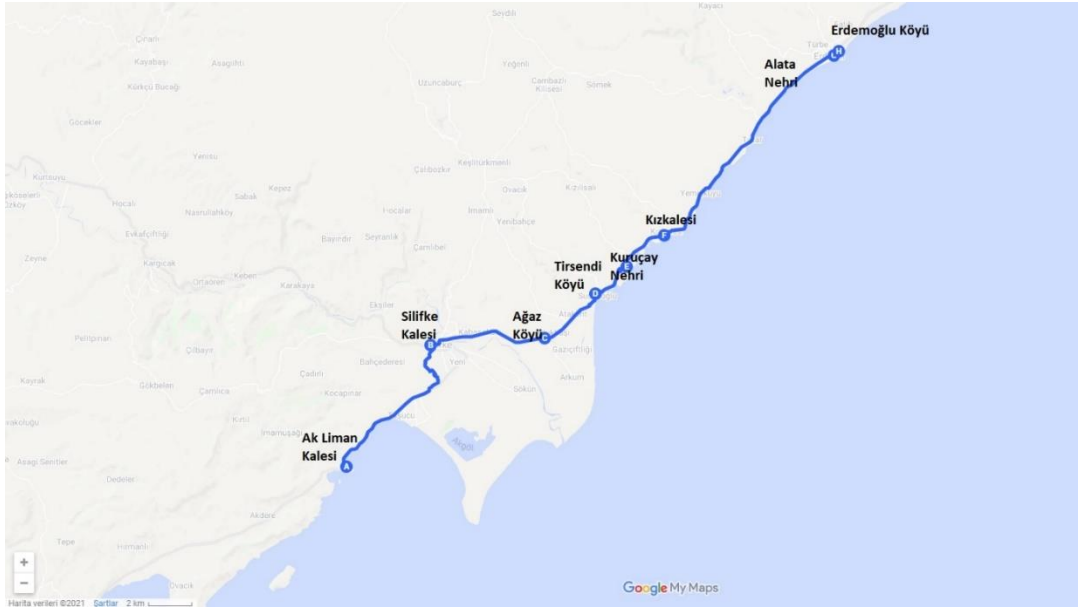
İnşa edilen bu yol ağındaki batı hattı, Seleukeia-Mara-Claudiopolis (Mut) doğrultusundadır. Kalykadnos (Göksu) Nehri'nden doğu tarafına gidildiğinde ikinci bir yol Karakabaklı köyünden yukarı çıkmaktadır. Ayrıca sahildeki liman kentleri Korasion (Susanoğlu), Korykon-Antron (Cennet Cehennem), Korykos, Elaiussa Sebaste, Akkale ve Limonlu'dan iç bölgelere giden yollar bulunmaktadır. Bunlar dışında bu kentleri sahile paralel olarak birbirine bağlayan doğu-batı yönünde bir yol daha yer almaktadır. Belirtilen tüm konumlardan kuzeye giden yollar öncelikle Olba'ya, oradan da Diokaisareia'ya ulaşmaktadır (Aydınoglu, 1998: 139-142). Ayrıca Silifke'den Göksu Nehri doğrultusunda Karakabaklı'ya, oradan Korasion'a giden bir yol daha mevcuttur (Aydınoglu, 1998: 147).

Romalıların egemenlik kurdukları bölgelere çeşitli yapılar, bu yapılarla bağlantılı taş döşeli yollar, köprüler ve limanlar yaptıkları görülmektedir. Geniş alana yayılmış olan imparatorluk topraklarında iletişimin tek yolu ulaşım sistemi olmuştur. Ulaşım, karayolları ve denizyolları aracılığıyla yapılmış, sorun çıkan bölgelere askerî birliklerin ulaşması ve bölgeler arası geçiş ve iletişimi sağlaması açısından yaşamsal önem taşımıştır (Aşkın, 2006: 48).

Resim 7. Kilikya Bölgesinde Birçok Farklı Noktada Rastlanan Antik Yol İzleri

Evliya Çelebi'nin Seyahatname'de verdiği bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Silifke'den Göksu kenarından ilerleyerek kullandığı yol, antik dönemdeki adıyla Seleukeia-Karakabaklı-Korasion istikametindeki yol olmalıdır. Ağaz ve Tirsendi köyü olarak bahsettiği yerler, alan ve kaynak araştırmalarında kesin olarak tespit edilememiştir. Bu yolların, kullanılan güzergâha göre Atayurt ve Susanoğlu civarında olduğu tahmin edilmektedir [Resim 9]. Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu yerleşim yeri adlarına bakıldığında büyük yerleşim yerlerinin günümüzde de aynı isimlerle adlandırıldığı, sadece köy adlarının değişikliğe uğradığı görülmektedir. Bu durum 17. yüzyılda yerleşik hayata tam olarak geçilmeyen Silifke yöresinde olağandır.

Resim 9. Evliya Çelebi'nin Silifke Erdemli Arasında Takip Ettiği Yol Güzergâhı

Evliya Çelebi'nin yerleşim yeri adlarını doğru olarak verdiği görülmekle birlikte, yerleşim yerleri arasındaki mesafelerde ve kullanılan bazı yollarda tutarsızlıklar fark edilmektedir. Seyyahımızın Silifke ve Ak Liman kaleleri arasındaki mesafeler dışındaki tüm mesafeleri abarttığı görülmektedir. Örnek olarak Silifke Kalesi ile Narlıkuyu'da bulunan Kuruçay Nehri arasındaki mesafe yaya olarak toplam dört buçuk saat sürmektedir. Ancak seyyahımıza göre bu yol on sekiz saat sürmüştür. Günümüzdeki modern yol, antik dönem yolu ile aynı istikamettedir. Tek fark yolun yapı malzemesidir. Bunun süre açısından bu kadar fark yaratması mümkün değildir.

Evliya Çelebi'nin verdiği süreler dışında kullandığını belirttiği yolların istikametlerinde de bazı yerlerde tutarsızlıklar tespit edilmiştir. Seyyahımız, Susanoğlu civarında bulunduğu tahmin edilen Tirsendi Köyü'nden Narlıkuyu yakınındaki Kuruçay Nehri'ne ulaşmak için

yüksek dağlar, yerin dibine inmiş dereler, korkunç ve tehlikeli boğazlar, sarp ve uçurum yollardan geçtiğini belirtmektedir. Susanoğlu'nda sahilten birkaç kilometre içeride dağlık arazi mevcuttur ancak sahilten giden yol yerine bu istikamet kullanılması topoğrafya nedeniyle ulaşım zorlaşacağından mantıksız görünmektedir. Evliya Çelebi'nin burada ya geçtiği coğrafyayı okuyucularına daha iyi betimleyebilmek için bunları aktardığı ya da seyahatnamesine biraz heyecan katmak istediği düşünülebilir.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde çalışmamız kapsamında izlediği rota Tablo 1'de verilmiştir. *Seyahatname*'de verilen yer ve akarsu adları takip edilerek kullanılan rota belirlenmiştir.

Tablo 1. Güzergâha göre *Seyahatname*'de geçen yer adları ve mesafeleri karşılaştırma tablosu.

Seyahatname'de Geçen Yer Adı	Seyahatname'de Verilen Mesafe (Yaya olarak ve at üstünde)	Belirlenen Yer Adı	Belirlenen Mesafe (Yaya)
Silifke Kalesi		Silifke Kalesi	
Ak Liman Kalesi	Batı yönüne dört saat ilerlemiştir.	Ak Liman Kalesi	Güney batı yönüne dört saat
Silifke Kalesi	Doğu yönüne dört saat ilerleyip geri dönmüştür.	Silifke Kalesi	Kuzey doğu yönüne dört saat
Ağaz Köyü	Göksu Nehri kıyısı boyunca sekiz saat ilerlemiştir.	Atayurt	Göksu Nehri kıyısından iki buçuk saat
Tirsendi Köyü	Doğu yönüne deniz kıyısından altı saat ilerlemiştir.	Susanoğlu	Doğuya yönüne deniz kıyısından bir saat on beş dakika
Kuruçay Nehri	Dört saat dağlar ve tehlikeli boğazlar geçerek deniz kıyısına gelmiştir.	Kuruçay-Narlıkuyu	Deniz kıyısından kırk beş dakika
Lena Beli	Bir saat deniz kıyısı kumsal yerler geçmiştir.	Bilinmiyor	
Kara Görgüs Kalesi	Aşağı inerek viran binalar ve su kemerlerini seyrederek sekiz saatte ulaşmıştır.	Kızkalesi	Doğu yönüne deniz kıyısından bir saat on dakika
	Doğu yönüne iki saat ilerlemiştir.	Ayaş	Doğu yönüne deniz kıyısından bir saat
	Doğuya yönüne iki gün ilerlemiştir.	Kumkuyu	Doğu yönüne deniz kıyısından bir saat
	Doğu yönüne dört saat ilerlemiştir.	Limonlu	Doğu yönüne deniz kıyısından bir saat
Alata Nehri	Bir saat ilerlemiştir.	Alata Çayı-Sorgun Çayı	Doğu yönüne deniz kıyısından iki saat
Erdemoğlu Köyü	Doğu yönüne ilerlemeye devam eder.	Erdemli	

2.5. Evliya Çelebi Bölge ile İlgili Neden Az Bilgi Vermektedir?

Seyahatname, araştırmacılara başka hiçbir kaynakta bulunmayan bilgilere erişim olanağı sağlamaktadır. Ancak konumuz dâhilinde yaptığımız incelemelerde Evliya Çelebi'nin bilgi verdiği birçok bölgenin aksine Silifke-Erdemli istikameti arasında az ve eksik bilgi verdiği görülmektedir. Nuran Tezcan, *Seyahatname*'nin farklı ciltlerinde yaptığı saptamalar neticesinde Evliya Çelebi'nin tasvirlerini tutarlı bir sistemle anlattığını tespit etmiştir (Tezcan, 2002: 137). Bu sistemin genel hattı; şehrin Osmanlı Devleti içindeki konumu, kalesi, tarihçesi, Osmanlılara geçişi, genel görünümü, mahalleleri, adının kaynağı, önem sırasına göre cami, mescid, sebil ve medreseleri, halkın eğitim seviyesi, hanlar, tekkeler, mesire yerleri, su yolları, hamamlar, çarşı-pazar, sosyal hayat, erkek ve kadın adları, kıyafetleri, davranışları, yiyecek ve içecekler, halkın geçim kaynakları ve üretim malları, iklim ve ziyaret yerleri şeklindedir.

Seyahatname üzerine ayrıntılı araştırmalar yapan Pierre MacKay ise Evliya Çelebi'nin seyahatleri sırasında not aldığı bir günlük olduğunu tahmin etmektedir (Aktaran Tezcan, 1814'ten, 2019: 112). Bu bilgiler doğrultusunda Evliya Çelebi'nin çalışma alanımızdaki bölge ile ilgili az bilgi vermesi merak uyandırıcıdır.

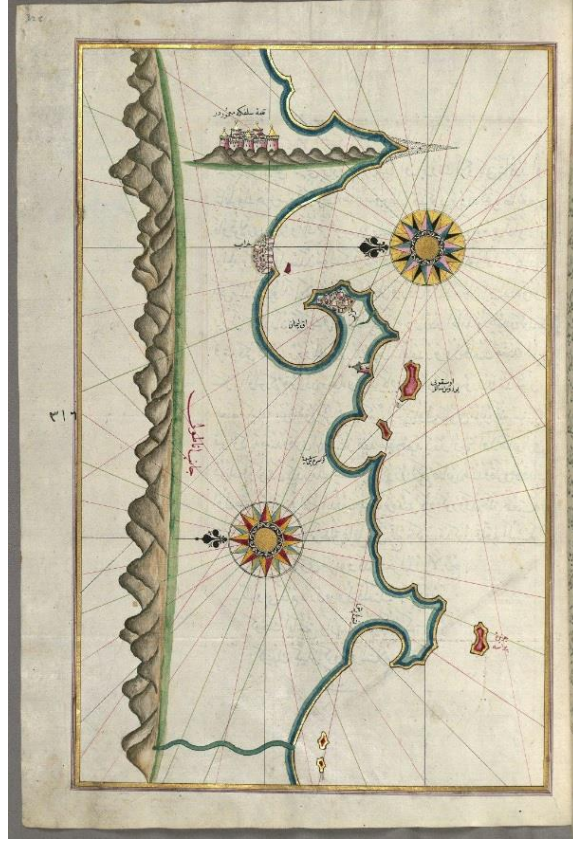
Bu durumun sebeplerinden birinin yol güvenliği olabileceği öne sürebilir. 17. yüzyılda Doğu Akdeniz boyunca Kıbrıs ve Güney Anadolu sahillerinde ticaret ve hacı gemilerine ve bazen de kıyı kesimlerine korsan saldırıları gerçekleştirilmekteydi. Ak Liman Kalesi'nden Kıbrıs'a gitmek isteyen Evliya Çelebi, Kıbrıs Kadısı İbrahim Efendi ile ortak olarak firkateyn kiralamış ancak 30 mil açıldıktan sonra korsan saldırısına uğramaları nedeniyle geri dönmüştür. Bölgede deniz yolculuğundaki korsan tehdidinin dışında kara yolculuğunda ise eşkıya tehdidi bulunmaktadır. Bölgenin dağlık ve engebeli yapısı hem yerleşim yerleri arasındaki hem de kazalar arasındaki bağların zayıf olmasına neden olmuş ve bölgede devlet otoritesinin kurulmasına engel teşkil etmiştir (Taş, 2018: 3). Evliya Çelebi, Silifke Kalesi'nin yöneticilerinin, devletin merkezi İstanbul'dan değil de Kıbrıs'tan geldiğini şu şekilde anlatmıştır: "Silifke Kalesi'nde sipah kethüdayeri ve yeniçeri serdarı Kıbrıs yeniçerilerindedir. Zira Asitane yeniçerilerinin yolu değildir. Bütün Kıbrıslının at oynağı yerleridir. Gayet girdap sapa yoldur. Sıpasını kaybeden gelmez ve gelen gülmez ve sıpasını bulmaz, böyle bir amansız yollardır" (Çelebi, 2011: 344).

Coğrafi yapıdan ve otorite boşluğundan faydalanan suhte, Celalî ve konar-göçer aşiret toplulukları eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Her ne kadar Osmanlı bu topraklara stratejik olarak Kıbrıs'a yakınlığı nedeniyle önem veriyor olsa da bölgenin konar-göçer halk ve eşkıyalar tarafından ikamet görmesi gelişmesine engel olmuştur.

Böyle bir ortamda seyahat eden Evliya Çelebi her ne kadar üç yol arkadaşı, sekiz kölesi ve para karşılığında kılavuzluk eden şahbaz ve suhtelerle yolculuk yapıyor olsa da güvenliğinden tedirgin olmaktadır. Ayrıca yörenin dağlık ve neredeyse yol vermez coğrafyası 17. yüzyıl seyahat şartlarında yolculuğun daha da zorlaşmasına sebep olmuş olmalıdır. Bu durumu Evliya Çelebi şöyle dile getirmiştir: "... 4 saat semaya baş uzatmış dağlar, yerin dibine inmiş gayya dereler, korkunç ve tehlikeli kısık kayalı boğazlar, sarp ve uçurum yollar ile kâh deniz kıyısında taşlık yollarla yüz bin sıkıntı ve zorluk çekerek, Allah bilir atlarımız ayak basacak avuç içi kadar toprak bulmayıp düşe kalka yaya ve dermansız o şiddetli sıcakta canımızdan bıkip, 'Aya bu melun suhteler bizi hangi boğazda vururlar ki?' diye emniyet üzere olmayıp aklımız başımızda değil idi. Allah saklasın öyle boğazlar var ki 1 adam 10 adamı boğazından boğazlar. Bu taşlık ve ağaçlıkları 41 yıldır seyahat ederim, böyle bir amansız zor geçit yollar görmedim" (Çelebi, 2011: 348). Evliya Çelebi coğrafi yapı ve güvenlik nedeniyle yaklaşık olarak 60 km'lik yolu Silifke Kalesi, Ağaz Köyü ve Kızkalesi'nde konaklayarak üç günde tamamlamıştır.

"Coğrafya kaderdir." sözünü doğrulayan Mersin bölgesi ile ilgili 18. ve 19. yüzyıla kadar çok az kaynak bulunabilmektedir. Evliya Çelebi de seyahat notlarında boş bıraktığı satırları bu nedenle dolduramamış olmalıdır. Bölge ile ilgili Piri Reis'in 1525 yılında kaleme aldığı *Kitab-ı Bahriye*'de yer alan haritalar [Resim 10] ve kısa notlardan yararlanmış olması muhtemeldir. Bu seyahati sırasında yeterli yazılı kaynak bulamadığı anlaşılan Evliya Çelebi'nin sözlü kaynak bulmakta da sıkıntı çektiği düşünülmektedir. Bunun nedeni ise yine bölge halkının yerleşik olmaması, mevsim nedeniyle yüksek yerlerde bulunmaları ve kılavuz olarak suhtelerin eşlik etmesidir.

Ayrıca *Seyahatnamesi*'nde "... o şiddetli sıcakta canımızdan bıkip ..." (Çelebi, 2011: 348) dediği görülmektedir. Evliya Çelebi, 29 Eylül 1671'de deniz yolu ile Rodos Adası'na gitmek üzere İstanköy'den ayrıldığını belirtmektedir (Çelebi, 2011: 248). Rodos, Fethiye, Antalya, Ermenek istikametinden Silifke'ye gelen Evliya Çelebi'nin ekim ayı içinde Mersin bölgesinde olduğu öne sürülebilir. Ekim ayında bölgede sıcaklığın 37 derecelere kadar çıktığı düşünülürse yaya ve atlı olarak yolculuk yapan Evliya Çelebi'nin acele etmiş olması muhtemeldir. Ayrıca yola çıkış amacı hacca gitmek olduğu için o yıl nisan ayına denk gelen hacca yetişmesi de gerekmektedir.

Resim 10. Piri Reis'in Kitabı Bahriye Eserinde Yer Alan Silifke Haritası

(**Kaynak:** 14 Ekim 2021 tarihinde

https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~300534~90070980:fol--325a-Anatolian-coastline-with?sort=sortid%2Cpub_list_no%2Cseries_no%2Cseries_no&qvq=w4s:/where%2FMediterranean%2BSea%2FTurkey;q:piri%20reis;sort=sortid%2Cpub_list_no%2Cseries_no%2Cseries_no;lc:RUMSEY~8~1&mi=2&trs=17 adresinden alınmıştır.)

2.6. Evliya Çelebi'nin Değınmediğı Anıtlar ve Kültürel Değerler

Evliya Çelebi'nin Silifke-Erdemli yolculuğı sırasında bölgedeki bazı anıt ve kültürel değerler ile ilgili bilgi vermediğı görülmektedir. Önceki bölümde değerdendirdiğimiz seyahat şartlarının Evliya Çelebi'yi zorladığı düşünülebilir ancak tüm bu şartlara rağmen anıt ve kültürel değerler açısından çok zengin olan bu coğrafya için *Seyahatname*'de çok az bilgi yer almaktadır.

Silifke Kalesi'ne 3 km mesafede bulunan ve Evliya Çelebi'nin Ak Liman Kalesi'ne giderken kullandığı yol üzerinde olması muhtemel olan Ayatekla Kilisesi (Meryemlik) ve ören yeri bunlardan biridir. Hristiyanlığın en eski azizesi Ayatekla'nın saklandığı bölge daha sonra hac yeri haline geldiğinden ören yerinde bilinen üç kilise, beş sarnıç ve bir hamam (Almaç, Ar, Özügül ve Semiz, 2020: 3) kalıntısı bulunmaktadır. Ancak Evliya Çelebi bunların hiçbirini

kayıt altına almamıştır.

Evliya Çelebi'nin, Silifke Kalesi'nin bulunduğu tepenin alt kesiminde yer alan Bizans dönemine ait su sarnıcı Tekir Ambarı'ndan, Silifke Taş Köprü'ye on dakikalık yürüme mesafesinde olan Jüpiter Tapınağı'ndan da bahsetmediği görülmektedir. Narlıkuyu yakınındaki Kuruçay Nehri'ni geçtiğini söyleyen Evliya Çelebi, Narlıkuyu'daki antik hamam ile o dönemde hamamın zemininde bulunan "Üç Güzeller Mozaığı" ve daha önemlisi yine Narlıkuyu'nun kuzeyinde yer alan Zeus'un Typhon'u hapsettiği efsaneye konu olan "Cennet-Cehennem" obrukları ile ilgili hiçbir bilgi vermemektedir. Günümüzde kentleşme nedeniyle birçok yapı binaların arasında kaybolmuştur. Ancak 17. yüzyılda böyle bir sorun olmadığından bizzat yanlarına gidilemese dahi birçok eserin uzaktan görülebileceği düşünülmektedir.

Bunların dışında Korykos ile Elaiussa Sebaste arasındaki yol üzerinde bulunan ve hem Sünnî hem Alevî mezhebine mensup halk tarafından değer verilen Paşa Türbesi de *Seyahatname*'de yer almamaktadır. Evliya Çelebi, Türk-İslam dönemine ait eserlerin sınırlı sayıda olduğu bu bölgede günümüzde Erdemli sınırları içerisinde yer alan 15. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Karamanoğulları'na ait iki yapı "Anonim Türbe" (Tunçel, 2002: 463) ve "Şevkem Cami"ye (Tay, 2018: 139) de değinmemektedir.

SONUÇ

Dünya tarihindeki en önemli seyyahlardan biri olan Evliya Çelebi, içindeki merak ve macera tutkusuna 17. yüzyıldaki seyahat şartlarına rağmen kulak vermiş ve bu sayede eşsiz eseri *Seyahatname*'nin bizlere ulaşmasını sağlamıştır. Seyahat etmenin Evliya Çelebi için yaşam amacı olduğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Her fırsatı değerlendirip gördüğü yerlere yenisini eklemiş, kıvrak zekâsı ve güçlü fiziksel özellikleri sayesinde de tüm zor şartlardan bir şekilde kendini kurtarmıştır.

Bugün *Seyahatname* olmasaydı sadece Türkiye değil birçok ülke ile ilgili tarihî, kültürel, sosyal, mimarî ve günlük yaşam ile daha birçok alan hakkında büyük bir bilgi açığı olacaktı. *Seyahatname* yazılışından yaklaşık yüz otuz yıl sonra keşfedilmiş ancak Evliya Çelebi'nin maceraperest ve abartılı üslubunun yanlış yorumlanmasından dolayı ülkemizde uzun süre değer görmemiştir. Neyse ki son yıllarda artarak devam eden *Seyahatname* araştırmaları ve yayınlar sayesinde gün geçtikçe gerçek değeri ortaya çıkmaktadır.

Seyahatname'nin 9. cildinde hacca gitmek amacıyla 21 Mayıs 1671 tarihinde İstanbul'dan yola çıkan Evliya Çelebi, Batı Anadolu ve Akdeniz kıyılarından geçerek kutsal

topraklara gitmiştir. Evliya Çelebi'nin bu yolculuğu sırasında uğradığı Silifke-Erdemli bölgesi merkezî yönetimin zayıf olduğu, halkının konar-göçer yaşadığı, eşkıya ve suhtelerin kol gezdiği bir bölge olduğu için *Seyahatname*'de bu bölge ile ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Ancak çalışma kapsamında yaptığımız araştırmalar neticesinde Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerin çoğunun gerçeğe uygun olduğu görülmektedir.

Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*'nde her ne söylemiş olursa olsun 17. yüzyıla dair başka kaynaklarda bulunmayan özgün bilgiler ve güvenilir gözlemler sunduğu aşikârdır. Bu durum bize Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nin birçok bilim dalında olduğu gibi sanat tarihi açısından da güvenilir ve önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Bölge ile ilgili daha önce yapılan araştırmalar *Seyahatname*'de Evliya Çelebi'nin söylediklerinin aktarımı şeklinde olmuştur⁵. Bu çalışmalardan farklı olarak mevcut çalışmada farklı kaynakların taranması ve saha araştırması yapılarak Evliya Çelebi'nin sadece ne söylediği değil, ne söylemediği ve söylediklerinin doğru olup olmadığı da ortaya koyulmuştur.

Günümüzde Silifke Kalesi kazı çalışmaları halen devam etmekte olup, bu kazılar sonucunda ortaya çıkan Sultan Bayezid Cami restore edilmektedir. Ayrıca Silifke'nin merkezinde yer alan Taş Köprü günümüzde de aktif olarak kullanılmaktadır. Ak Liman Kalesi'nde ise henüz kazı ve restorasyon çalışması yapılmamış olup, yapıldığı takdirde konumu nedeniyle ilgi odağı olacağı muhakkaktır. Kale günümüzde askerî üs sınırları içerisinde yer alması nedeniyle korunaklı bir bölgede bulunmaktadır ancak her geçen gün zamana yenik düşmektedir. Korykos antik kenti ise geniş bir alana yayılmış durumdadır. Kentin farklı bölge ve yapılarında çeşitli araştırmalar yapılsa da henüz birçok eser toprak altında bulunmaktadır. Kentin Deniz Kalesi restore edilerek ziyarete açılmış olup, Kara Kalesi'nde ise kazı çalışmaları devam etmektedir.

Neredeyse her bir cümlesi kültürel hazine niteliğinde olan *Seyahatname*'de Evliya Çelebi'nin kullandığı antik yol ise günümüzde kaybolmuş durumdadır. Bu yol arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılarak Evliya Çelebi kültür rotası oluşturulabilir. Özellikle Avrupa'da Mozart, İmparator Charlemagne ve Santiago de Compostela hac güzergâhı gibi onlarca farklı çeşitte kültür rotası bulunmaktadır⁶. Ülkemizde de örnekleri mevcut olan kültür rotaları içerisinde Evliya Çelebi'nin hac yolculuğunun başlangıcı İzmit Körfezi-Simav Kasabası arasındaki mesafede gezi rotası oluşturulmuştur⁷. Benzer şekilde Akdeniz kıyılarına

⁵ bkz. Ülkü, 2002 ve Okumuş, 2011.

⁶ Avrupa kültür rotası örnekleri için bkz: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/home>

⁷ Evliya Çelebi ve diğer kültür rotası örnekleri için bkz: <https://cultureroutesinturkey.com/>

yaptığı yolculukta kullandığı rota da belirlenerek bölge turizmine katkı sağlanabilir.

Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* bulunup yayımlandığı ilk günden bu yana tartışma konusu olmuştur. Ancak sonuç olarak araştırmamız göstermiştir ki Ahmed Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir* adlı eserinde yer alan ifadesi çok doğrudur: “Ben Evliya Çelebi’yi tenkit etmek için değil, ona inanmak için okurum. Ve bu yüzden de daima karlı çıkarım” (Tanpınar, 2005: 23).

KAYNAKÇA

- Acıpınar, M. (2017). Güney Anadolu kıyılarında Hristiyan korsanlar (1604-1608). *Akademik Bakış*, 21, 183-208.
- Akbulut, O. N. (2008). *Evliya Çelebi'ye göre Güneybatı Anadolu (Aydın, Denizli, Muğla)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Almaç, U., Ar, B., Özügül, A. ve Semiz, N. (2020). Ayatekla (Meryemlik) ören yeri yüzey araştırması, 2019. *ANMED*, 18, 3-6.
- Aşkın, E. (2006). *Kent planı ve mimari yapılanması açısından Cilicia ve Lycia bölgelerindeki Roma dönemi kentlerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Aşkın, E. (2012). *Dağlık Kilikia'daki Korykos antik kentinin Hellenistik ve Roma dönemlerinde kentleşme süreci*. Yayımlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Aşkın, E. (2012). Korykos (Dağlık Kilikia) sütunlu caddesi ve kuzey kapısı. *OLBA*, XX, 291-322.
- Aydın, A. (2013). *Kalykadnos (Göksu) kıyısındaki Seleukeia (Silifke) ve çevresi: Erken Hıristiyanlık-Bizans dönemi anıtları ve tarihi coğrafyası*. Silifke Taş Eserler Kataloğu – Heykeltraşlık ve Mimari Plastik Eserler. İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- Aydınoğlu, Ü. (1998). Olba Bölgesi Yol Ağı. *Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayınları-I*, 139-146.
- Aykaç, R. (2018). *Silifke Kalesinin kazılar sonucu ortaya çıkan yerleşim dokusu*. Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bakar, N., ve Demir, Ö. (2013). Silifke inanç turizminde Aya Tekla'nın yeri ve önemi. In M. Kar (Eds.). *The International Conference on Religious Tourism and Tolerance* (pp.739-746). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Baysun, C. (1947). Evliya Çelebi. *İslam Ansiklopedisi* (C.4. S.400-412). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Beaufort, F. (1817). *Karamania or a brief description of the South Coast of Asia-Minor and of the remains of antiquity*. London: R. Hunter.
- Boran, A., Karaca Y., Mutlu, M., Erdal, Z. ve Sözlü, H. (2014). Mersin – Silifke Kalesi Kazısı 2012 Yılı Kazı Çalışması. 35. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, (C.2, S.140-154). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Boran, A., Sözlü, H. ve Aykaç, R. (2019). Silifke Kalesi 2016-2017 Yılı Kazı Çalışmaları,

Akdeniz Sanat Dergisi, 13, 79-91.

- Çelebi, E. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi*, 9. Kitap: 1. Cilt. (Çev. S. A. Kahraman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları (Özgün çalışma 17. yy).
- Çelik, Ş. (1994). *Osmanlı taşra teşkilatında İçel Sancağı (1500-1584)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çelik, Ş. (1999). Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Seferi'ndeki asker ve zahire naklinde İçel Sancağı'nın rolü. İ. Bozkurt, H. Ateşin ve M. Kansu (Ed.). *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi* içinde (ss.107-130). Gazimagusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Çelik, Ş. (2009). İçel. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.37, S.450-455). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Çelik, Ş. (2009). Silifke. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C,37, S.200-202). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Dağlı, Y. (1999). Evliya Çelebi hayatı ve seyahatnamesi. *Osmanlı: Bilim*, (C.8, S.344-354). Ankara: Türkiye Yayınları.
- Dankoff, R. (2002). Evliya Çelebi seyahatnamesi ışığında Osmanlı toplum hayatı. *Türkler Ansiklopedisi*, (C.10, S.268-291). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Durugönül, S., Durukan, M. ve Mietke, G. (2006). 2004 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzey Araştırması. 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (C.1, S.21-24). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Durugönül, S., ve Durukan, M. (2007). 2005 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzey Araştırması. 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (C.1, S.17-22). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Durugönül, S., Durukan, M., Aşkın, E., Alkaç, E., Kaplan, D. ve Körsulu, H. (2008). 2006 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzey Araştırması. 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (C.1, S.115-124). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Durugönül, S., Durukan, M., Aşkın, E., Alkaç, E., Kaplan, D. ve Körsulu, H. (2009). 2007 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzey Araştırması. 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (C.1, S.85-92). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Durugönül, S., Durukan, M., Aşkın, E., ve Kaplan, D. (2010). 2008 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzey Araştırması. 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (C.1, S.289-296). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Durugönül, S., Aşkın, E., Kaplan, D. ve Alkaç, E. (2011). 2009 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzey Araştırması. 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (C.1, S.115-124). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

- Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. (Çev. N. Kalaycıoğlu). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Özgün çalışma 1984).
- Finkel, C. (2012). *Arada kalan yerler*. C. Yılmaz (Ed.). Evliya Çelebi Atlası içinde (ss.270-271). İstanbul: Mahya Yayıncılık.
- Hammer-Purgstall, J. (2009). Türkçe Bir Seyahatname'nin İlginç Bulunuşu. (Çev. N. Tezcan). *Osmanlı Araştırmaları*, 34, 203-230 (Özgün çalışma, 1814).
- Hasgöl, S. (2016). *Salnamelere göre Adana Vilayeti'nin demografik ve kültürel yapısı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Heberdey, R. ve Wilhelm, A. (1896). *Reisen in Kilikien Ausgeführt 1891 und 1892*. Wien: C. Gerold's Sohn.
- Herzfeld, E. ve Guyer, S. (1930). *Meriamlik und Korykos; zwei christliche ruinenstätten des rauhen Kilikien*, MAMA II, The Manchester University Press.
- Hild F., ve Hellenkemper H. (1990). *Tabula imperii Byzantini, Band 5, Kilikien und Isaurien. I. Teil*, Wien: Verlag Der Osterreichische Akademie der Wissenschaften.
- İlgürel, M. (1995). Evliya Çelebi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.11, S.529-533). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kerem, F. (2009). *Mersin ören yerleri kaleleri müzeleri*. İstanbul: Mersin İl Özel İdaresi.
- Köse, E. (2013). 18. yüzyılın ilk yarısında İçel ve Antalya Sahilleri'nde ticaret. *CEDRUS, I*, 299-328.
- Küçüktağ, S. (2013). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne göre Doğu ve Güneydoğu Anadoluda'ki bazı kaleler ve diğer kaynaklarla mukayeseli incelemesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Machatschek, A. (1967). *Die nekropolen und grabmalen im gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos im rauhen Kilikien*. Wien: Böhlau.
- Okumuş, E. (2011). Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Mersin, *TBY Akademi*, 2, 79-112.
- Özbek, Y. (1995). Silifke Alaeddin Camii ve tarihlendirilmesi üzerine notlar. *Vakıflar Dergisi*, 25, 197-210.
- Reis, P. (2002). *Kitab-ı bahriye*. Ankara: T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı (Özgün çalışma 1521).
- Sayar, M. H., Siewert, P. ve Taeuber, H. (1994). Doğu Kilikya'da Epigrafi ve Tarihi-Coğrafya Araştırmaları, 1992. *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Selçuk, A. (2014). İki ayrı topluluk ve ortak bir ata: Paşa Türbesi ziyareti (Ayaş Sünnileri ve

- Erdemli-Tömük Tahtacıları örneği). *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 10, 195-214.
- Sır, A. (2012). Seyahatname'nin ışığı altında Evliya Çelebi'nin ailesi ve şeceresi. Y. Akçay (Ed.), *Doğumunun 400. Yılında Uluslararası Evliya Çelebi Sempozyumu Bildirileri*. (s.323-340). İstanbul: Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Solak, İ. (2008). Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu'da meyve ve sebze üretimi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 24, 217-251.
- Sözlü, H. (2016). Kilikya Bölgesi Kalelerinden İki Örnek: Ceyhan Yılan Kale ve Silifke Kalesi. Y. Kurt, F. Sansar (Ed.), *Tarihte Adana ve Çukurova Cilt – I* içinde (ss. 519-544). Adana: Akademisyen Kitabevi.
- Strabon (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika XII-XIII-XIV)*. (Çev. A. Pekman). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları (Özgün çalışma M.S. 7. yy).
- Şavk, Ü.Ç. (2011). *Sorularla Evliya Çelebi: insanlık tarihine yön veren yirmi kişiden biri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Tanpınar, A.H. (2005). *Beş şehir* (19. bs.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taş, M. (2018). Osmanlı döneminde Anamur kazasında yaşanan bazı eşkıyalık olayları. *Social Sciences Studies Journal*, 4-21, 3395-3409.
- Tay, L. (2018). Erdemli Şeykem Camisi. D. A., Arslan (Ed.), *I. Uluslararası Akdeniz Sempozyumu*: 4 (ss. 125-142). Mersin: Mersin Üniversitesi.
- TePLY, K. (1975). Evliya Çelebi in Wien. *Der Islam*, 52, 125-131.
- Tezcan, N. (2002). Bir üslup ustası olarak Evliya Çelebi. N. Tezcan ve K. Atlansoy (Ed.). *Evliya Çelebi ve Seyahatname* içinde (ss. 231-243). Gazimagosa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları.
- Tezcan, N. (2007). Evliya Çelebi'nin belgesel izi: "papinta kağız". *Toplumsal Tarih*, 161, 31-35.
- Tezcan, N ve Tezcan, S. (2011). *Doğumunun 400. yılında Evliya Çelebi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tezcan, N. (2016). Osmanlı-Türk edebiyatında şairle yazarın ayrıldığı kavşak. *TÜRÜK-Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7, 24-41.
- Tezcan, N. (2019). 1814'ten 2017'ye seyahatname araştırmalarının tarihçesi. *Seyyahın Kitabı: Evliya Çelebi Üzerine Makaleler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, N. (2019). Kaynaklara göre Evliya Çelebi'nin doğum ve ölüm tarihi. *Seyyahın Kitabı: Evliya Çelebi Üzerine Makaleler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Tezcan, N. (2019). *Seyyahın Kitabı: Evliya Çelebi Üzerine Makaleler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, S. (2011). Evliya Çelebi'nin okçuluğu. N. Tezcan ve S. Tezcan (Ed.). *Doğumunun 400. Yılında Evliya Çelebi* içinde (ss. 30-38). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tunçel, M. (2002). Erdemli'de anonim bir türbe. N. Ş. Doğan (Ed.). *Ortaçağ'da Anadolu Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan* içinde (ss. 457-472). Ankara: Rekmay Reklam ve Tanıtım.
- Ülkü, C. (2002). Evliya Çelebi ile Anamur'dan Adana'ya. M. Denктаş, Y. Özbek ve A. S. Arslan (Ed.). *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu* içinde (ss. 813-834). Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Yeşilbaş, E. (2016). Silifke Taş Köprü'nün rölöve tespitleri ve tarihi dönem analizi. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 19, 92-123.